

RESSENYES

Cercles. Revista d'Història Cultural 17/2014: 195-207

ISSN: 1139-0158

LES MIL CARES D'UN ACTIVISTA CULTURAL

Òscar Costa
GEHCI-UB

Joan ESTELRICH, *Dietaris*, Barcelona, Quaderns Crema, 2012.

A l'homenot que va dedicar a Joan Estelrich, Josep Pla parlava de l'energia descomunal del personatge que el feia participar i moltes vegades ser l'impulsor, de les més diverses empreses i de projectes de tota mena, no sempre reeixits. Per a l'escriptor empordanès, aquesta inesgotable energia del personatge era també el seu punt feble, allò que li impedia concentrar-se en l'elaboració d'una obra reeixida i sòlida, la dispersió a la qual el portava la seva implicació en una multitud d'afers diversos. Pla jutjava des de la vessant literària i segurament no menyspreant els dots d'Estelrich com a escriptor, sinó fent esment a la migradesa (en títols) del que podia haver estat una obra extensa. Cal recordar, a tall d'exemple, que com escriptor i com a intel·lectual va deixar obres de l'alçada de *La vida i els llibres*, un munt d'articles i un formidable epistolari.¹

Deixant de banda per un moment aspectes com ara la seva intensa vida sentimental, un dels fils presents de principi a fi en aquestes pàgines, des del punt de vista de la història cultural és justament aquesta gran dispersió que es retrata a l'homenot, la qual es fa atractiva a l'historiador i l'obliga a parar

¹ Josep PLA, *Homenots*, 1 sèrie, n. 11, *Destino*, 1958.

atenció en la dimensió polièdrica del personatge.² Una dimensió en què es barregen l'activitat intel·lectual i la periodística, la de gestor editorial amb la de polític, la d'home de món i ambaixador de fet de les nacions sense estat, amb la aparentment incondicional condició d'home de confiança de Francesc Cambó durant gairebé la major part de la seva vida. Des de la nostra sensibilitat present és aquest activisme el que pot ser més suggestiu i resultar més sucós per als interessats en la història de la cultura.

Segurament les notes que comentem, més aquelles que s'han perdut, van ser escrites amb la intenció de servir de base per a la redacció d'unes memòries amb un registre d'alçada literària, destinades a donar raó de la peripècia vital en un món complicat i tens, un món com el que li va tocar viure, i poder rescatar i conferir sentit i unitat a aquella aparent diversitat. Tot i així, com explica Manuel Jorba, responsable de la present edició, les vicissituds d'aquest dietari el fan irremeiablement fragmentari i l'autor no va arribar mai a concretar una reelaboració literària que rescatés el conjunt.

Una part de les notes, dipositada en la seu de la fundació Bernat Metge i l'Editorial Alpha, es va perdre destruïda segons sembla per Pilar Calvo, persona encarregada de la seva custòdia durant els esdeveniments de la Guerra Civil. Un destí semblant —van ser destruïts o extraviats— van tenir els que l'escriptor havia deixat al domicili de la seva família a Mallorca. Una altra part dels diaris, els últims quaderns corresponents als anys cinquanta, en possessió de Carme Serrat, la seva col·laboradora dels darrers anys de vida a Tànger i París, van tenir un final semblant o, almenys, no són a l'abast del públic. De fet, els que es publiquen són els que es conserven al Fons Joan Estelrich, de la Biblioteca de Catalunya, que reuneix la part del seu arxiu personal donat per la seva filla Anna Ma.³

Els dietaris corresponen als anys 1914, escrit encara en castellà, 1918, 1935, 1936, 1940, 1943, 1948 i 1949. L'edició afegeix el text literari *El seductor seduït*, escrit també el 1949. Durant aquests anys, les entrades són molt desiguals en extensió i freqüència, per la qual cosa convé tenir present que el que ens queda deixa de banda bona part dels anys més significatius de l'activitat de l'escriptor, aquells en els quals destaca pel seu intensíssim

² Valentí PUIG, «Estelrich, un seductor intel·lectual», *QUADERN, El País*, 10 de gener de 2013.

³ Manuel JORBA, *Epíleg*, avatars del dietari i contingut, dins Joan ESTELRICH, *Dietaris*, Barcelona, Quaderns Crema, 2012, pp. 563-593. Aquest epíleg va seguir d'una útil cronologia i una bibliografia actualitzada.

activisme cultural o polític. Per tant, queden apartats els anys vint, tan importants per la creació i el llançament de la Bernat Metge i per la seva activitat paneuropeista a partir de la creació de la Junta d'Expansió catalana i en el context de les reivindicacions de les nacionalitats minoritàries dins de l'aleshores novell marc de Societat de Nacions. També queden al marge bona part dels anys de la Segona República, la major part de la seva activitat com a diputat, pràcticament també la Guerra Civil i la major part dels anys de la postguerra; queda fora íntegrament la seva activitat final durant els anys 1950, a la UNESCO. Tot i així, el material aportat manté el seu interès per la calidoscòpica vida del personatge, la multitud de retrats i referències al món cultural, la versatilitat dels projectes realitzats i imaginats i el testimoni d'ambients i sensibilitats poc conegudes.

La primera part: Dietari del 1918

La primera part de la present publicació reuneix principalment les notes del dietari compreses entre el mes de maig i el novembre del 1918. Aquestes notes són precedides per unes quantes anotacions fetes entre el setembre i el desembre del 1914, i escrites encara en castellà, que parlen de literatura i de relacions amoroses; un bon testimoni de joventut, però no hi queda palesa encara la intensitat de la vida cultural, periodística o política que evidencien les entrades escrites durant el darrer any de la Gran Guerra. Cal tenir present la precocitat del personatge. Als 16 anys havia dirigit la *Vanguardia Balear* i n'hi ha prou amb les notes del 1918 per adonar-se del frenètic ritme de lectura i activitat d'un jove de 22 anys, que quan comença aquestes entrades encara fa el servei militar i busca una manera d'escurçar-lo per poder inserir-se plenament en la vida intel·lectual de Barcelona.

Tota la seva experiència és tamisada per un ego gegantí, un jo romàntic —encara que les connotacions del vocable no li agradin— que refereix el món sempre a un destí personal que busca consolidar. Deixa constància de projectes, la major part dels quals no es porten a terme, però que palesen extenses lectures i una voluntat fèrria de garantir-se un lloc. Sovint aquestes entrades es tradueixen en un repàs dels esdeveniments de la seva pròpia vida, des del sexe fins al registre sistemàtic dels llibres que li cauen a les mans. En l'entrada 26/5/1918 una lectura del llibre d'Abel Hernant, *Un enfant d'hier*, el porta a esbossar un repàs de la seva vida des de la infantesa, amb uns registres sorprenents:

Per allà als tretze anys jo no era impacient en devenir gran sinó en devenir un gran home, entre els 8 i els 9 anys vaig sebre què cosa era la guerra; era la lluita russo japonesa; jo era rus...⁴

Malgrat la seva joventut, Estelrich estableix un període de la seva trajectòria vital. Ens parla del seu integrisme catòlic a Menorca, on havia passat la infantesa i primera joventut, i on s'inicià en la vida política en un entorn conservador i catòlic, que ell recorda sempre negativament per la seva estretor i per la poca entitat cultural. D'aquell moment salvà, però, l'experiència com a orador i periodista:

Lo pitjor que un home pugui succeir-li quan parla es que no li escoltin. Pero grullada, eh! Doncs, no. Perquè vull dir que l'home que escoltem sempre parla bé, i aquell que per endavant ja admirem està ell estupefacte de les coses admirables que realitza, per així dir-ho maquinalment. A tal fet atribueixo jo part dels meus triomfs oratoris en les campanyes electorals de Menorca. En els moments d'exaltació pròpia, tenc rancúnies i fòbies contra les religions del renunciament: el cristianisme davant totes... Estic totalment deslliurat; i tenc assegurada la impossibilitat de qualsevol recaiguda en la fe.⁵

Només les obligacions militars semblen retenir-lo a Mallorca. Vol anar cap a Barcelona, on tornarà a començaments de juliol del 1918.

A les illes col·labora a *La Almudaina, Mallorca*, i també a *La Veu de Mallorca*, que ell havia impulsat i que segons consigna al dietari entrà en crisi durant aquest període. Els intercanvis epistolars que anota amb constància, com ara el que manté amb Guillem Forteza, són especialment importants en aquest sentit. Entre els mallorquins que tracta apareixen sovint Gabriel Alomar i Miquel Ferrà. A Barcelona manté una relació constant amb l'escriptor Alfred Hess, amb qui comparteix despesa i del qual s'anirà allunyant progressivament.

Mantingué una col·laboració amb diverses publicacions barcelonines com ara *Quaderns d'Estudi*, *La Veu* o *La Revista* i amb menys regularitat en altres mitjans com ara *La Publicidad*. Era membre actiu de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, per la qual concep diversos projectes. Al juliol del 1918 es va fer soci de l'Ateneu Barcelonès, i de les coneixences que hi fa deixa petits retrats i referències significatives, com ara de Creixells,

⁴ Joan ESTELRICH, *Dietaris*, pp. 34-35.

⁵ Joan ESTELRICH, *Dietaris*, pàg. 37.

Rucabado, Borralleras, Sagarra, López Picó. Però la seva inseguretat és palesa en els comentaris contradictoris que escriu sobre l'aversion a la pèrdua de temps de les penyes que freqüenta. El mateix li passa també amb el Noucentisme, l'atrau i a la vegada el fa enrere: parla del fred posat de Bofill i Matas i el seu entorn, però a la vegada, admira i se sent atret per la capacitat d'aquells noucentistes «de tractar tots els temes».

Gairebé de manera simultània a la seva aproximació a D'Ors, deixa constància del malestar i la crítica que s'escampen entre els que havien estat inicialment els seus seguidors. Recordem que estem a un any de l'inici del complicat procés que portà a la defenestració i de la seva ruptura personal amb Xènius. La relació amb D'Ors és estreta en aquest període. Xènius li proposa fer de secretari a l'Institut. De fet, s'havia de comprometre a ser-hi cada dia de 6 a 8, per ocupar-se «dels quaderns de la publicació de Minerva i de les publicacions i canvis del institut».⁶ Però la seva inestable situació econòmica el fa dependre de la feina a l'editorial de Gustau Gili. De la mà d'aquest, va ser un dels impulsors inicials de la Cambra del Llibre. Gili no veia bé que el seu empleat mallorquí dediqués temps a altres tasques que no fossin les pròpies del seu treball a la editorial. Per tant, Estelrich es va veure forçat a rebutjar l'oferiment d'Eugeni d'Ors.

Estelrich anota les seves lectures. No cal aquí reproduir-les totes, però sí que cal fer esment de les referències constants a les literatures nòrdiques, a la preparació d'una conferència sobre Kierkegaard, potser un dels autors que segueix amb més atenció i del qual serà el gran difusor en l'àmbit català i àdhuc peninsular. Són nombroses les referències a lectures de Nietzsche i Schopenhauer. No cal recordar que el marc és el del darrer any de la Gran Guerra i des de la premsa francesa els atacs a aquests dos bucs ensenya de la cultura alemanya són constants i esbiaixats.

L'escriptor de Felanitx experimentà, com tothom, la tensió que la Gran Guerra genera sobre la vida cultural europea i arribà a imaginar un diàleg entre les ombres mortes de Jacob Burckhardt i Nietzsche sobre la gran conflagració.⁷ Estelrich registrà, en un tret molt d'època, els seus somnis. En un cas, somia de manera premonitòria que ell i el seu germà són enviats a les trinxeres del front però en bàndols diferents. De la mateixa manera consigna els estralls que, entre amics i coneguts, causa la grip espanyola que s'estenia per tot Europa en

⁶ *Íd.*, p. 101.

⁷ *Íd.*, p. 51.

finalitzar el conflicte. Ell mateix creu que en pateix; visita un D'Ors també convalescent i es lamenta de la mort de Morató, com a conseqüència, segons diu, de les seqüeles del mateix mal.

En aquest període, la figura de Cambó és tothora observada pel jove militant de la Lliga amb respecte i fins i tot admiració, però sempre de lluny. Parla de la lluentor del seu estil concís, registra discursos però no trobem encara una anotació on es palesi el contacte personal que molt poc temps després s'establiria de manera permanent pels següents vint anys. En canvi, trobem interessants referències ideològiques sobre l'expansionisme, lectures que avancen la idea d'internacionalitzar la cultura catalana.

Auge i crisis: el dietari de 1935-36

Al dietari que s'obre amb les cinc entrades corresponents al 1935, trobem un Estelrich plenament madur i instal·lat que viu el període de més influència pública com a intel·lectual i polític. Hom començà a veure'l com la persona clau en els afers de la Lliga després de Cambó i s'arribà, amb un xic d'exageració, a parlar-ne com a successor del prohom de Verges. Aleshores formava part de la direcció de la Lliga Regionalista, era diputat per Girona, dirigia el setmanari *Després* i *La Veu de Catalunya* i continuava al capdavant de la Bernat Metge, sense abandonar la ingent activitat internacional.

Les escasses entrades del 1935 ens mostren un Estelrich en plena activitat parlamentària, durant els mesos anteriors a les eleccions del febrer, i traspuen l'ambient de nerviosisme que precedeix els comicis. Com a polític percepció clarament el canvi de tendència i la possibilitat d'un triomf de les esquerres, tot i que arribava a considerar una situació acceptable el triomf de la Lliga Catalana a Catalunya i l'esquerra governant Espanya.

Estelrich rebutjava l'assimilisme de la dreta espanyola i no deixava de pensar vies per a una sortida específicament catalana. Som en la conjuntura posterior al 6 d'octubre del 34 i la pressió per integrar la lliga a la CEDA, si creiem les notes de l'escriptor, s'havia incrementat considerablement. Aquesta actitud de la dreta espanyola justificava el fet que, en els moments crucials per al catalanisme, la Lliga busqués sempre l'aliança amb les esquerres (Solidaritat, Assemblea de parlamentaris). La visió que es desprèn d'aquestes notes breus s'allunya de la d'una Lliga impulsora d'un dretanisme mimètic a l'espanyol. Ans al contrari, l'al·lusió a redefinir les aliances pel centre són constants i ho seran encara el 1936:

Cal tornar a un fort agrupament central que aplegués, com a l'any 1917 aplegava la Lliga les masses conservadores i menestrals, la gent que ara van amb acció catalana i Unió Democràtica, els elements de la Unió catalanista, els patriotes i nacionalistes purs, les Joventuts de Palestra i àdhuc moltes d'Estat Català; en fi, un sector, el més catalanista, de l'Esquerra actual, tota Acció catalana i la Unió Democràtica i tota la Lliga, menys els elements acostats al cedisme.⁸

Aquesta cerca incessant del centre és gairebé un *basso continuo* en el dietari de l'any trenta-sis i no palesa només la nostàlgia hegemònica de la Lliga, sinó que era un clar indicador del tipus de moviments polítics que s'esdevenien aleshores en Catalunya i que deixaven constància d'una realitat en què encara existien els vasos comunicants que la creixent polarització política espanyola semblava haver trencat definitivament per al conjunt de l'Estat.

El següent període dins del dietari s'obre l'1 d'abril de 1936 i es tanca el 8 de novembre del mateix any. Els mesos anteriors a l'esclat de la Guerra Civil trobem un Estelrich que equilibra el seu intens activisme polític amb una infatigable activitat cultural i social. La guerra ho frustrarà tot, però és possiblement aquest personatge el que més s'apropa al prototip que Pla va voler plasmar al seu retrat.

Els dietaris deixen puntual constància també de la seva vida privada. De la visita constant a restaurants, hotels, casinos, etc. També, com ja havia fet de jove, anota les seves relacions sentimentals mentre manté formalment la relació amb la seva família. Destaca, però, l'apassionat afer que va tenir amb Paulina Pi de la Serra, que es transforma en una presència constant en les anotacions de l'escriptor i que serà la seva acompanyant en el moment que esclatà la Guerra Civil.

Cal repassar les anàlisis de la realitat política que fa de la tensa situació d'aquella primavera. Està convençut que es va a un enfrontament, no veu sortides però no deixa d'actuar sobretot per delimitar un acord amb el món cultural mallorquí, que tot i la resistència d'alguns sectors es concretà en els manifestos *Missatge als mallorquins* i *Resposta als catalans*. Està convençut que a Catalunya es pot evitar raonablement la polarització espanyola i cada possible signe en aquest sentit és registrat al dietari. Anotà, per exemple, un present que li fa el president de la Generalitat per Sant Jordi i que entén en clau política. Durant el període fa també gestions per comprar *Mirador*, operació

⁸ *Íd.*, p. 137.

que es concreta a finals del mes de juny, molt poc temps abans de l'esclat del conflicte. Per altra banda, deixa constància de la seva activitat parlamentària, de l'aprovació de la Llei de Propietat Intel·lectual o de la caiguda del president de la República Espanyola i de les eleccions de compromissaris per escollir el nou president, en les quals la Lliga donà el seu suport a Manuel Azaña.

La seva relació amb Cambó va ser més tensa en aquest període. El líder regionalista no entenia la dedicació d'Estelrich a activitats que no fossin en exclusiva les pròpies de la política i la cultura d'àmbit català, sobretot quan aquests el distreien en uns moments de màxima tensió davant una conjuntura especialment plena d'incertesa.

Estelrich va ser un dels impulsors de la reunió per constituir la comissió Permanent de Cooperació intel·lectual que es reuní a Budapest al juny del 1936. A l'esdeveniment assistí gent com l'historiador de la cultura Johan Huizinga, el psicòleg Jean Piaget, l'escriptor Thomas Mann, el poeta i assagista francès Paul Valéry, l'intel·lectual i diplomàtic espanyol Salvador de Madariaga, el poeta italià Ungaretti. Estelrich havia tingut, des de la dècada de 1920, una activitat internacional rellevant, i havia estat un dels principals impulsors de la presència catalana a les diverses instàncies que, arran de la formació de la Societat de Nacions, havien agrupat els pobles i les nacions sense estat en el període entre les dues guerres. A través de les gestions relacionades amb l'Editorial Alpha i en concret amb l'edició de la col·lecció de la Bernat Metge, establí una veritable xarxa de relacions amb el món intel·lectual europeu i se situà entre els intel·lectuals que van pensar en una difusió dels valors d'un nou humanisme com a resposta i antídote, tal volta fracassat, a un nou enfrontament entre els pobles d'Europa.⁹ El mateix concebia la reunió de Budapest, una mica com la culminació de la seva activitat dels vint anys anteriors i es trobà amb un retret directe de Cambó, en relació a la dispersió que suposaven les seves activitats internacionals. Aquesta situació molestà a Estelrich i sobretot provocà un neguit i un dubte sobre el seu propi destí, que es va veure agreujat després de l'esclat de la Guerra Civil i que no desapareixeria fins que Cambó el cridés al seu costat a la tardor del 1936.

Era a Budapest quan finalment esclatà la Guerra Civil. D'allí va anar a Roma, on encara rebé informacions confuses. Va ser a la frontera amb França, de tornada a Perpinyà, que començà a albirar la magnitud real del que estava

⁹ Sílvia COLL-VINENT, «Cultura del Espiritu en la Europa de entreguerras», *La Vanguardia*, Cultura, 23/03/2012.

succeint. Els dies a Perpinyà el desconcertaren, no sabia ben bé què fer, anaven arribant informacions contradictòries amb la el nucli d'exiliats que s'engrandia, dia rere dia. Tampoc tenia notícies de la seva família i inicialment no li van arribar orientacions d'en Cambó. Tot plegat el fa dubtar i li produeix una sensació creixent d'ensorrada general. Amb aquest esperit embarcà a Sud-Amèrica per assistir a la reunió del Pen Club que havia de tenir lloc a Buenos Aires, durant el més d'agost.

A la reunió hi van assistir alguns vells coneguts com l'escriptor Romain Rollain, el poeta futurista Marinetti, una altra vegada el seu amic Ungaretti, del qual se sent molt a prop. Estelrich va ser rebut a peu de vaixell per vells coneguts dels cercles de Cambó a Sud-Amèrica, com Rafel Vehils i Andreu Bausili, tots dos alts càrrecs de la CHADE i també pel seu antic amic, l'escriptor i periodista Joan Torrendell. Entrà en contacte i fou ben acollit pel cercle que impulsava la publicació de la revista *Sur* al voltant de l'escriptora argentina Victòria Ocampo, i mantingué una molt bona relació amb Oliverio Girondo i el nucli d'aleshores joves escriptors argentins entre els quals es comptaven Eduardo Mallea i Jorge Luis Borges.

El mallorquí no es va limitar a les activitats del Pen Club, va establir també relacions com a representant de la Unió Interparlamentària amb significats membres dels congressos del Brasil, l'Argentina, Xile i l'Uruguai. Va mantenir contactes amb els membres del Rotary Club i es va procurar conferències que el van portar a Santiago, Valparaíso, Mendoza, Santa Fe, Rosario i Montevideo. A més, va procurar contactes amb les comunitats d'emigrants catalans, i fou rebut, també com a participant, en diversos actes, escrigué algun article en publicacions locals impulsades per catalans i es va veure amb catalanistes emigrats a Amèrica, com ara l'editor de *Ressorgiment* Hipòlit Nadal-Mallol, un dels principals impulsors del Casal Català de Buenos Aires.

Entre les notes que ressenyaven aquesta vertiginosa activitat, no deixaven de ser-hi presents els dubtes i els neguits sobre la situació a Catalunya i la seva tasca en cas de tornar. Passà de pensar a establir una Nova Catalunya en terres americanes a directament buscar una manera d'establir-se i romandre a Amèrica, com a sortida purament personal. Quan es troba amb catalans consigna les simpaties polítiques. Com també, quan visita els funcionaris diplomàtics espanyols, registra els seus dubtes a l'hora de posicionar-se, veu cada vegada amb més claredat el dramàtic trencament que s'esdevé entre

partidaris de la República i dels rebels, i va consolidant una posició personal que intentà explicar com a rebuig d'una Catalunya cenetista, però que encara no tenia la rotunditat, que prendria forma definitiva amb la seva tornada a Europa, quan Cambó el cominà a posar fi a la seva estada americana, per encarregar-se de les activitats de propaganda a París a favor del bàndol franquista. Aquestes riques notes del 1936 finalitzen el 8 de novembre, darrer dia abans de la travessia de tornada a bord del transatlàntic *Augusta*. Davant l'escriptor s'obria un camí que aparentment aclaria la falta de perspectives dels darrers mesos. De fet, com havia intuït els primers dies del conflicte, l'ensorrada era de tal magnitud que trencava per sempre el sentit que la seva vida havia tingut els vint anys anteriors.

Sota el signe del franquisme: els quaderns de 1940, 1943, 1948 i 1949

El dietari del 1940 mostra un Estelrich que, tot i l'aparent eufòria, és un home al qual la guerra havia arrossegat tot sepultant les expectatives anteriors al conflicte. D'alguna manera es tracta d'un personatge esquinçat.

El trencament no tan sols va ser polític, el va afectar en tots els aspectes de la vida. El dietari del 1940 s'obre i es tanca amb les gestions que fa per salvar el seu germà, un guàrdia civil que havia romàs fidel al Govern de la República, de ser afusellat. Deixa puntual constància dels seus escrits i peticions, de les entrevistes amb alts càrrecs del règim als quals demana per la vida d'en Tomeu. Relata les trobades a la presó, les xerrades amb el condemnat, alguna vegada acompanyat per la seva cunyada i el seu nebot.

Tot això ho fa mentre prepara les edicions de la revista d'*Occident*. S'entrevista amb intel·lectuals franquistes. En alguns casos, com el d'Ernesto Giménez Caballero, el retrat que ofereix és àcid i palesa el patetisme d'un personatge marginat dins les estructures dictatorials. En cert sentit, és una metàfora de la situació dels intel·lectuals, que han de bellugar-se en un règim antiintel·lectual que els desprecia i culpabilitza de la crisi que va provocar la Guerra. Estelrich tornà sobre aquesta idea en diversos moments del seu dietari sent conscient que l'afectava profundament, com a tothom.

Per altra banda, intentava surar dins del règim tot cercant un càrrec diplomàtic per ocupar-se d'afers culturals a la ambaixada de París. Càrrec que, segons anotà, no va poder acabar d'acceptar pel fet que abandonar Madrid podia decidir la sort del germà presoner. A través del relat d'Estelrich es va filtrant el dens clima que es respirava en el franquisme inicial. Els fràgils

equilibris dins del règim l'obligaven a actuar amb extrema precaució. El risc de fer la gestió equivocada i provocar la reacció en contrari que precipités l'execució del seu germà Tomeu està al darrere de tots els seus moviments al costat dels jerarques del règim.

La relació amb el catalanisme derrotat no deixa tampoc d'estar dolorosament present. En un moment donat anota haver rebut la *Revista de Catalunya*:

Dia melangiós. A l'oficina de premsa s'ha rebut un exemplar del primer número de la Revista de Catalunya, IV època, que fan els emigrats catalans a França. M'ha trastornat en la llista de col·laboradors, he dit somrient a Merry, només hi manco jo. ¿Hauria d'estar amb ells? No, políticament no tenen raó.¹⁰

Es repeteix a si mateix, una vegada i una altra, que els catalanistes exiliats van equivocar políticament el bàndol. Tot plegat no deixa de palesar la seva incomoditat, el perfil inequívoc d'un home que havia de tornar a redefinir-se, i que no acabava de trobar realment una nova dimensió política. Les entrades del dietari aniran reflectint, cada vegada més, la seva peripècia per encetar empreses culturals vinculades a interessos personals, lluny de la dimensió pública dels anys de militància catalanista, centrat en la recerca de càrrecs i mitjans de subsistència dins del franquisme.

El curt dietari del 1943 va del 24 de novembre al 14 de desembre i registra la seva activitat a París durant aquest període, on es troba amb personatges del món intel·lectual i diplomàtic del franquisme: des de Giménez Caballero i Juan Beneyto fins al mateix ambaixador Lequerica. Però, sobretot, es bellugà pels ambients del col·laboracionisme intel·lectual del París ocupat, del qual donà algunes dades que denoten les tensions internes i la por que despertava la ja evident ofensiva soviètica. Són igualment interessants les notes sobre la situació política i els atemptats.

Del que queda del dietari del 1948, que comença a Brussel·les, cal destacar la constància d'Estelrich en els seus estudis sobre Vives. L'estudi del pensador renaixentista va ser la base d'un intent de tesi doctoral a final de la dècada de 1920 i es va mantenir constant al llarg de la seva vida. Ressenyà també una conferència de Marañón sobre la interpretació de la història dels *Comuneros* castellans feta pels pensadors liberals del XIX. El metge i escriptor

¹⁰ Joan ESTELRICH, *Dietaris*, 29/1/1940, dilluns, Madrid, p. 363.

madrileny és dels intel·lectuals més ben tractats en el dietari d'aquest període. Les entrades recullen en total tot just un mes i acaben per Nadal, passat en família a Pollença.

De fet, l'última secció del dietari és la del 1949 i comprèn dos períodes d'aquell any del gener al maig i del setembre al desembre. Continuava més que mai buscant càrrecs que li facilitessin la supervivència. De fet, intenta que el nomenin conseller a l'ambaixada espanyola a París. Però, finalment, la major part del dietari transcorre mentre s'ocupa de la premsa espanyola a Tànger, on va ser gerent de l'editora Marroquí SA i com a director del *Diari España* de la ciutat nord-africana.

A aquesta part s'afegeix el *Seducitor seduït*, una mena de peça literària escrita a redós de la seva relació amb Elvira Maria Balcells, filla del que havia estat un dels principals impulsors de la fundació Bernat Metge i que completà el fil sentimental que recorre tot el dietari que aquí tan sols hem esmentat parcialment.

Seguint el seu costum, Estelrich dóna compte de tota mena de contactes. Parla de les seves relacions amb les editorials. Explica les entrevistes amb personatges del règim; destaca la que manté amb el general Varela a la seva arribada a Tànger. Pren nota de la seva assistència als Jocs Florals clandestins i deixa constància de la preocupació que sent pel lloc de la cultura catalana dins del món del franquisme. Potser el millor balanç, extensible a tot aquest període de la seva vida, l'ofereix el mateix autor, a l'entrada del 22 de desembre de 1949. Després de ressenyar la visita que rep al seu domicili de Carles Riba i de Josep Benet, anotà:

Llenguatges: si són expressió de l'esperit, no ho es tant sols el meu; ho és també el dels altres. Aquesta havia d'ésser la nostra doctrina sense hostilitats. La que convenia que els espanyols sentissin davant el català.

Problema meu: la derrota de Catalunya ha deixat sense aplicació unes energies, una experiència, una informació, un saber, unes tècniques... acumulades en trenta anys d'activitats. Em cal ara aplicar tot això, més o menys parcialment, en empreses en què no hi intervé el meu interès més pregon, la meva persona íntegra. Però em sembla mortalment pitjor no utilitzar-la gens.¹¹

¹¹ ESTELRICH, *Dietari*, p. 492.

Cal dir per últim que aquesta edició dels dietaris té un epíleg de Manuel Jorba que explica amb detall les vicissituds dels quaderns que formen el dietari i la procedència dels diversos fragments, i els contextualitza dins la trajectòria vital d'Estelrich. A l'epíleg s'afegeix una bibliografia acabada d'actualitzar i una útil cronologia per situar les activitats de l'intel·lectual mallorquí a cada moment.

Tot reprenent la referència a l'*homenot* que li va dedicar Pla, si bé és cert que Estelrich no va escriure mai la seva Gran Obra i que els dietaris no tenen un tram literari, també ho és que la seva lectura aporta un importantíssim contingent d'informació, de personatges i d'ambients, que ens permet un apropament a les difícils circumstàncies d'una generació que va deixar un llegat cultural que encara explica una part important del nostre present.

Bibliografia

Sílvia COLL-VINENT, «Cultura del Espíritu en la Europa de entreguerras», *La Vanguardia*, Cultura, 23/03/2012.

Manuel JORBA, «Epíleg, avatars del dietari i contingut», dins Joan ESTELRICH, *Dietaris*, Barcelona, Quaderns Crema, 2012, pp. 563-593. Aquest epíleg va seguit d'una útil cronologia i d'una bibliografia actualitzada.

Josep PLA, «Homenots», 1 sèrie, *Destino*, núm. 11, 1958.

Valentí PUIG, «Estelrich, un seductor intel·lectual», *QUADERN*, *El País*, 10 de gener de 2013.